

Анна Анатоліївна **БАРИКОВА**

д.ю.н., доцент, Національна академія внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9707-0106>

e-mail: anna.barikova@gmail.com

ДИСКРЕЦІЯ ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ РОЗМІРУ СУДОВИХ ВИТРАТ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Автором звернено увагу на факт, що дискреція зі встановлення розміру судових витрат в адміністративному судочинстві пов'язана з реалізацією розсуду, зважаючи на межі судового активізму та диспозитивного тлумачення юридичних норм з метою гарантування юридичної визначеності та єдності судової практики, забезпечення одноманітності способів вирішення спорів. У статті розглянуто критерії вибору оптимальної моделі поведінки зі встановлення розміру судових витрат, урахуваючи конкретні фактичні обставини справи. Приділено увагу релевантній судовій практиці Верховного Суду.

Ключові слова: процесуальний розсуд, правнича допомога, судовий збір, документальне підтвердження, реальність, розумність, співмірність

ВСТУП

У чинній доктрині та практиці правозастосування досі немає чіткого розуміння сутності дискреції в процесуальному праві. Зокрема, у контексті встановлення розміру судових витрат в адміністративному судочинстві. Європейська та американська доктрини соціологічного напрямку юриспруденції у контексті дискреційної зумовленості права вказують на наявність обмеженої моделі правомірної альтернативної поведінки правозастосувача, коли право є «живим порядком», «внутрішнім порядком людських союзів» [1].

Під час встановлення розміру судових витрат, зокрема йдеться про обрання суддею одного з кількох можливих варіантів (1) тлумачення та застосування права або варіантів з (2) оцінювання доказів та встановлення фактів [2, с. 2], ті орієнтири, що «задаються» суду та впливають на такий вибір під час застосування юридичних норм [3, с. 89]. Тобто це встановлене законодавством право суду, яке реалізується з дотриманням встановленої процесуальної форми здійснення правосуддя в адміністративних справах, з можливістю під час прийняття судового рішення (вчинення процесуальної дії) вибрати з кількох варіантів рішення (дії), встановлених законом, чи визначених на його основі судом (повністю або частково за змістом та/чи обсягом), оптимальний в правових і фактичних умовах розгляду та вирішення конкретної справи, з метою забезпечення верховенства права, справедливості та ефективного поновлення порушених прав та інтересів учасників процесу [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання процесуального розсуду під час здійснення правосуддя досліджували Н. Бааджи, В. Бевзенко, П. Куфтирев, Т. Мартянова, Г. Мельник, А. Мірошніченко, Г. Панова, О. Сеньків, В. Степаненко та інші науковці. Додаткових доктринальних пошуків потребує визначення правової природи та механізму реалізації дискреції зі встановлення розміру судових витрат в адміністративному судочинстві.

МЕТА статті – розкриття дискреції зі встановлення розміру судових витрат в адміністративному судочинстві.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання висновків та рекомендацій. Методологічною основою статті стали доктринальні напрацювання та нормативно-правові акти України. У дослідженні застосовано методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, абстракції, порівняння та узагальнення, формально-логічний та порівняльно-правовий.

РЕЗУЛЬТАТИ

Свобода судового розсуду є невіддільним складником принципу верховенства права в контексті ефективного захисту невизнаних, порушених чи оскаржуваних прав особи. З-поміж сутнісних юридичних характеристик дискреції у процесуальному праві, зокрема в установленні розміру судових витрат в адміністративному судочинстві можна виокремити такі:

- тлумачення права [5, с. 33];
- процес розмірковування, оцінювання обставин для уникнення негативних наслідків; результат усвідомлення (висновками, думками); волевиявлення, вільний вибір; розв'язання питання по суті [4, с. 11–12];
- прагматичне обмежене компетенцією суду обрання варіанту вирішення конкретної справи, який є максимально доцільним, законним та справедливим за відповідних обставин [6, с. 45].

Так, обмежувальне тлумачення дискреції в адміністративному судочинстві деталізовано в практиці Верховного Суду, згідно з якою не може штучно зменшувати розмір судового збору, який підлягає сплаті за подання позовної заяви [7]. Іншим обмежувальним фактором є необхідність документального підтвердження розміру правничої допомоги (зокрема, щоб час на виконання робіт не був завищеним) з урахуванням критеріїв реальності та розумності, співмірності з фактично наданими послугами та ціною позову, у разі недотримання яких суд має право зменшити розмір понесених судових витрат [8].

У доктрині також є поширеним підхід до доцільності звуження відповідної дискреції, зокрема на рівні закону [9, с. 2]. Водночас законодавець закріплює оцінні поняття в юридичних нормах для залишення більшої свободи оцінювання [10, с. 30]. Наприклад, у німецькій

доктрині зазначені повноваження розглядаються як «гнучкі», що дає змогу врахувати непередбачені наперед випадки за умови виходу за межі «зв'язаності» законом на основі вільного розсуду [11, с. 25].

У контексті реалізації норм зі встановлення розміру судових витрат йдеться у «вузькому» сенсі про можливість рефлексії в межах «теорії пізнання» [12]. Застосовується ментальна мова як «універсальна семантика» [13, с. 4] для позначення властивостей та причиново-наслідкових зв'язків явищ правової дійсності на основі сигніфікативно-денотативних ознак добра (позитивного потрібного); зла (негативного непотрібного); емоційності (чуттєвого); раціоналізму (свідомого розумового) [14, с. 193–195]. Тому можна виокремити такі ознаки дискреції зі встановлення розміру судових витрат в адміністративному судочинстві [15, с. 8–9]:

- метою застосування є надання суб'єкту правозастосування мінімально необхідних повноважень для ефективного застосування юридичної норми оцінної спрямованості задля максимального врахування конкретних обставин справи;

- змішана природа (як власне адміністративно-процесуальна, так і юридико-етична, морально-правова);

- абстрагованість від несуттєвих ознак, властивостей, характеристик;

- конкретизація (оцінювання) явищ і фактів дійсності стосовно закріпленої законодавцем ситуації під час правозастосування;

- кількісні параметри формування змісту юридичних категорій;

- точність та правильність визначення змісту залежить не тільки від конкретних обставин справи, а й від рівня правосвідомості, професійного рівня та ступеня процесуальної незалежності особи, яка застосовує юридичну норму в межах процесуального розсуду, встановлених Кодексом адміністративного судочинства України.

Реалізуючи вказану дискрецію, суддя діє як «сильний» соціальний суб'єкт [16, с. 618–630]. Тому в такому правозастосуванні потрібно враховувати почуття «моральної переваги» застосовуваних категорій [17, с. 1365–1395; 18, с. 1002–1023] за умови перебування у відносно нейтральному емоційному стані [19, с. 563–574], викликаному здатністю збільшити мотивацію допомагати іншим [20, с. 315–320]. Зокрема, йдеться про розвиток здатності «мислити математично» з виходом за

межі традиційних когнітивних підходів [21, с. 37]. Такий «процес» має бути формальним до детальної регламентації заходів, ретроспективним – до реалізованих практик, за умови наявності можливості перспективного систематичного та послідовного переосмислення критеріїв оцінювання [22, с. 338–350]. Важливо також зважати на норми моралі, дію відповідних юридичних норм у часі та мінімізувати кількість помилок у когнітивній діяльності за умови неухильного дотримання встановлених законом меж процесуального розсуду.

Ефективність функціонування адміністративних судів забезпечується у спосіб збереження раніше отриманих проміжних (поточних) результатів розгляду та вирішення адміністративних справ значного суспільного інтересу чи виняткового значення для скаржника. Зміна підходів правозастосування доцільна винятково відповідно до критеріїв розумності, відповідальності, об'єктивності, постійності та безсторонності з урахуванням пріоритетних цінностей. Зазвичай процесуальний розсуд з підтримання стабільності або запровадження змін обумовлено такими чинниками [23, с. 46]:

- практикою правозастосування з приводу спорів визначеної категорії, зокрема, суду касаційної інстанції;

- кількістю справ з подібними позовними вимогами, а також ознаками, які роблять касаційну скаргу відмінною від інших;

- значенням справи для сторін, категорією та складністю адміністративної справи;

- характером спірних правовідносин, предметом і категорією спору;

- колом учасників спірних правовідносин, суб'єктом складом учасників справи;

- предметами позову та доказування, обраним позивачем способом захисту.

ВИСНОВКИ

Отже, дискрецію зі встановлення розміру судових витрат в адміністративному судочинстві пов'язано з реалізацією розсуду, зважаючи на межі судового активізму та диспозитивного тлумачення юридичних норм з метою гарантування юридичної визначеності та єдності судової практики, забезпечення одноманітності способів вирішення спорів. Йдеться про вибір оптимальної моделі поведінки зі встановлення розміру судових витрат, враховуючи конкретні фактичні обставини справи.

Список використаних джерел

1. Куфтирев П.В. Суддівський розсуд у теорії права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 20 с.
2. Мірошниченко А.М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів). Київ, 2020. 120 с.
3. Степаненко В.В. Юридичні та моральні засади судової дискреції (судового розсуду). *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 9. С. 83–91.
4. Сеньків О.І. Судовий розсуд в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2012. 250 с.
5. Рісний М.Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України* / ред. П.М. Рабінович. Львів, 2007. Серія 1. Дослідження та реферати. Вип. 16. 191 с.
6. Мельник Г.П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи. *Наукові записки НАУКМА*. 2009. Т. 90. С. 44–47. (Серія: Юридичні науки).
7. Постанова Верховного Суду від 25.04.2023 у справі № 300/3800/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110441983> (дата звернення: 20.01.2025).
8. Постанова Верховного Суду від 26.12.2023 у справі № 380/6904/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115945549> (дата звернення: 20.01.2025).

9. Жеребкин В.Е. Оценочные понятия права. Харьков, 1976. 16 с.
10. Хворостянкіна А. Дефініції в законодавчих тестах: питання теорії. *Право України*. 2005. № 11. С. 28–32.
11. Тимошук В. Адміністративне право в контексті європейського вибору України (з міжнародної конференції). *Право України*. 2004. № 3. С. 25–28.
12. Soler L. Introduction à l'épistémologie. Paris, 2009. 335 p.
13. Nuchelmans G. Late-Scholastic and Humanistic Theories of the Proposition. Amsterdam, 1980. 237 p.
14. Малярчук О.В. Засоби вербалізації категорії оцінки в сучасній англійській мові (на матеріалі політичних статей з журналу The New Yorker). *Нова філологія*. 2014. № 62. С. 192–197.
15. Мойсеєнко Г.В. Оціночні поняття в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 222 с.
16. Oveis C., Horberg E.J., Keltner D. Compassion, pride, and social intuitions of self-other similarity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2010. No. 98. pp. 618–630.
17. Williams M.J. Serving the self from the seat of power goals and threats predict leaders' self-interested behavior. *Journal of Management*. 2014. No. 40(5). pp. 1365–1395.
18. Wiltermuth S., Flynn F. Power, moral clarity, and punishment in the workplace. *Academy of Management Journal*. 2013. No. 53. pp. 1002–1023.
19. Lerner J.S., Goldberg J., Tetlock P.E. Sober second thought: The effects of accountability, anger, and authoritarianism on attributions of responsibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1998. No. 24. pp. 563–574.
20. Schnall S., Roper J., Fessler D.M. Elevation leads to altruistic behavior. *Psychological Science*. 2010. No. 21(3). pp. 315–320.
21. Brown J.S., Collins A., Duguid P. Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*. 1989. No. 18. pp. 32–42.
22. Macfarlane B. Student performativity in higher education: Converting learning as a private space into a public performance. *Higher Education Research & Development*. 2015. No. 34(2). pp. 338–350.
23. Барікова А.А. Оцінні поняття в діяльності касаційного адміністративного суду при встановленні допустимості оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для позивача. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 4. С. 42–48.

References

1. Kuftyriev P.V. Judicial discretion in the theory of law: dis. abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.01. Kyiv, 2009. 20 p. (in Ukrainian).
2. Miroshnychenko A.M. Judicial discretion, judicial error and judicial arbitrariness (through the prism of judges' liability). Kyiv, 2020. 120 p. (in Ukrainian).
3. Stepanenko V.V. Legal and moral principles of judicial discretion (judicial option). *Law Bulletin*. 2019. Issue 9. pp. 83–91 (in Ukrainian).
4. Senkiv O.I. Judicial discretion in administrative proceedings: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Irpin, 2012. 250 p. (in Ukrainian).
5. Risnyi M.B. Law enforcement discretion in legal practice (general theoretical study). *Works of the Lviv Laboratory of Human Rights and Citizen of the Research Institute of State Construction and Local Self-Government of the Academy of Legal Sciences of Ukraine* / ed. P.M. Rabinovych; Lviv, 2007. Series 1. Research and abstracts. Iss. 16. 191 p. (in Ukrainian).
6. Melnyk H.P. Judicial discretion (discretion) as a legal system phenomenon. *NaUKMA Research Papers. Law*. 2009. Vol. 90. pp. 44–47 (in Ukrainian).
7. Resolution of the Supreme Court dated of 25 April 2023 in the case No.300/3800/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110441983> (in Ukrainian).
8. Resolution of the Supreme Court dated of 26 December 2023 in the case No.380/6904/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115945549> (in Ukrainian).
9. Zhrebkin V.E. Evaluation concepts of law. Kharkiv, 1976. 16 p. (in Russian).
10. Khvorostiankina A. Definitions in legislative texts: an issue of theory. *Pravo Ukrainy*. 2005. No. 11. pp. 28–32 (in Ukrainian).
11. Tymoshchuk V. Administrative law in the context of the European choice of Ukraine (from the international conference). *Pravo Ukrainy*. 2004. No. 3. pp. 25–28 (in Ukrainian).
12. Soler L. Introduction à l'épistémologie. Paris, 2009. 335 p.
13. Nuchelmans G. Late-Scholastic and Humanistic Theories of the Proposition. Amsterdam, 1980. 237 p.
14. Maliarchuk O.V. Means of verbalization category of assessment in contemporary English (on the material of political articles from the journal The New Yorker). *New Philology*. 2014. No. 62. pp. 192–197 (in Ukrainian).
15. Moiseienko H.V. Valuable concepts in the administrative proceedings of Ukraine: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Zaporizhzhia, 2017. 222 p. (in Ukrainian).
16. Oveis C., Horberg E.J., Keltner D. Compassion, pride, and social intuitions of self-other similarity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2010. No. 98. pp. 618–630.
17. Williams M.J. Serving the self from the seat of power goals and threats predict leaders' self-interested behavior. *Journal of Management*. 2014. No. 40(5). pp. 1365–1395.
18. Wiltermuth S., Flynn F. Power, moral clarity, and punishment in the workplace. *Academy of Management Journal*. 2013. No. 53. pp. 1002–1023.
19. Lerner J.S., Goldberg J., Tetlock P.E. Sober second thought: The effects of accountability, anger, and authoritarianism on attributions of responsibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1998. No. 24. pp. 563–574.
20. Schnall S., Roper J., Fessler D.M. Elevation leads to altruistic behavior. *Psychological Science*. 2010. No. 21(3). pp. 315–320.
21. Brown J.S., Collins A., Duguid P. Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*. 1989. No. 18. pp. 32–42.
22. Macfarlane B. Student performativity in higher education: Converting learning as a private space into a public performance.

Higher Education Research & Development. 2015. No. 34(2). pp. 338–350.

23. Barikova A.A. Assessment of the concept in the activities of the Cassation Administrative Court in establishing the admissibility if the case is of considerable public interest or is of exceptional importance to the plaintiff. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*. 2018. No. 4. pp. 42–48 (in Ukrainian).

Anna BARIKOVA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9707-0106>

e-mail: anna.barikova@gmail.com

DISCRETION IN DETERMINING THE AMOUNT OF COURT COSTS IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Introduction. *In the current doctrine and practice of law enforcement, there is still no clear understanding of the essence of discretion in procedural law, in particular, in the context of determining the amount of court costs in administrative proceedings.*

The purpose of the paper is to disclose the discretion regarding the determination of the court costs amount in administrative proceedings.

Results. *It has been identified that freedom of judicial discretion is an integral part of the principle of the rule of law in the context of effective protection of unrecognized, violated or contested rights of a person. Among the essential legal characteristics of discretion in procedural law, in particular, when establishing the amount of court costs in administrative proceedings, the following have been distinguished: interpretation of law; process of reflecting, assessment of circumstances to avoid negative consequences; the result of awareness (conclusions, thoughts); will, free choice; solving the question on the merits; the pragmatic limited competence of the court to choose the option of resolving a particular case, which is as appropriate, legal and fair in appropriate circumstances.*

Conclusion. *The author focuses on the fact that the discretion for establishing the amount of court costs in administrative proceedings is related to the implementation of discretion, given the limits of judicial activism and dispositive interpretation of legal norms in order to guarantee legal certainty and unity of judicial practice, ensuring the uniformity of ways of resolving disputes. It is about choosing the optimal model of behaviour in terms of setting the amount of legal costs, taking into account the specific factual circumstances of the case. The relevant judicial practice of the Supreme Court has been addressed.*

Keywords: *procedural discretion, legal aid, court fees, documentary evidence, reality, reasonableness, proportionality*